

A KOMMUNIKÁCIÓS STRATÉGIÁK SZEREPE AZ IDEGEN NYELVI BESZÉD FOLYTONOSSÁGÁBAN

ROLE OF COMMUNICATION STRATEGIES IN FOREIGN LANGUAGE SPEECH FLUENCY

Kárpáti László

doktorandusz, Eszterházy Károly Egyetem Neveléstudományi Doktori Iskola
karpati.laszlo@yahoo.com

ÖSSZEFOGLALÁS

Gyakori jelenség, hogy egy adott idegen nyelv nem anyanyelvi beszélője számára komoly kihívást jelent egy anyanyelvűvel rendezett és összeszedett módon társalogni, annak anyanyelvén, jobbra tekintet nélkül a témára. Ez a jelenség egyáltalán nem ismeretlen a magyar diákok előtt, akiknek nem csupán az idegen nyelveken, de számtalan esetben az anyanyelvükön való megnyilvánulás is komoly nehézségeket okoz. Tekintettel a fentiekre, jelen tanulmány célja, hogy a szóbeli kommunikációs folyamat hatékonyságát növelő kommunikációs stratégiákat, illetve azok taníthatóságát bemutassa a téma kapcsán megjelent (túlnyomórészt angol nyelvű, kisebb részben magyar) tanulmányok alapján. A továbbiakban, a teljesség igénye nélkül, bemutatjuk a kommunikációs stratégiák és az idegen nyelvi beszéd-folyékonyság kapcsolatát mind nyelvészeti, mind nyelvpedagógiai oldalról.

ABSTRACT

It is almost like a common phenomena that a non-native speaker of a language is often simply unable to convey its thoughts to native speakers of the language in an organised and orderly manner, regardless of the topic. This is not an unknown situation to many Hungarian students who, rather often, have issues with expressing themselves through speech, even in their own mother tongue. This paper, therefore, aims to shed light on the usage and teachability of communication strategies based on the numerous publications written in English while also adding the small number of Hungarian sources related to the field to the list. Our goal was to present the research findings of said field with a special focus on articles that are not exclusively about the linguistic background of communication strategies, but also have their educational aspect.

Kulcsszavak: kommunikációs stratégiák, beszéd-folytonosság, idegennyelv-használat, beszéd-megakadás, elkerülési stratégiák

Keywords: communication strategies, speech fluency, knowledge of a foreign language, disfluency, evasion strategies

A KOMMUNIKÁCIÓS STRATÉGIÁK TERMÉSZETE

Gyakori jelenség a hétköznapi életben, hogy beszélgetőtársunknak nem mindig jutnak eszébe a szavak, vagy éppen túl sokáig tart számára a megfelelő kifejezés megtalálása és beszédbe integrálása, esetleg egyáltalán nem tudja magát kifejezni az adott helyzetben. Ha kizárjuk az olyan, a kommunikációs folyamat hatékonyságát befolyásoló, esetleg azt megzavaró tényezőket, mint az alacsony szintű vagy kisméretű szókincs jelenléte, a túlzott alkoholfogyasztásnak a mentális képességekre gyakorolt káros hatása vagy éppen a téma iránti közömbösség, és feltételezünk egy egészséges elméjű, érdeklődő, a világra nyitott és olvasott beszélőt, fel kell tennünk magunknak a következő kérdést: mi okozhatja a fenti megakadási jelenséget? Miért nem tudja a beszélő gondolatmenetét akadálytalanul folytatni? És vajon miért áll fent ugyanez a jelenség az idegen nyelveket tanulóknál? A két jelenség közötti közös pont, amely egyben a kérdésre adandó lehetséges válasz, a kommunikációs stratégiák használatának teljes hiányában vagy alacsony szintű használatában keresi a megoldást.

Ahhoz, hogy a későbbiekben megérthessük a kommunikációs stratégiák használatát, és döntést hozhassunk velük kapcsolatban, először is tisztáznunk kell, hogy mit értünk a fogalmon.

A KOMMUNIKÁCIÓS STRATÉGIÁK FOGALMA

A kommunikációs stratégiák jelenléte az idegen nyelven történő társalgásban – azon belül is elsősorban az angol nyelven zajló beszédben és az ehhez kapcsolódó oktatásban – külföldön számtalan kutatót inspirált már a téma vizsgálatára, amely jelenleg is zajlik.

A legkorábbi mű, amely a témával foglalkozik, egyúttal megalapozta annak kutatását, a Larry Selinker által 1972-ben publikált *Interlanguage* (Köztesnyelv) című írás volt. A fogalom olyan nyelvet jelöl, amely egyik beszélőnek sem az anyanyelve, így mintegy hidat képez a felek között, egyúttal magában hordja annak a lehetőséget – mint arra később kitérünk –, hogy a társalkodópartnerek saját anyanyelvük jellemzőit is bevonják a közös idegen nyelv használatába. A leggyakrabban használt idegen nyelv, amelyet a legtöbbször vizsgáltak e szempontból, az angol.

Selinker műve mellett egy másik kiemelendő írás, amelyet számos szakember tekint az ilyen irányú vizsgálatok iránytűjének mind elméleti, mind gyakorlati vonatkozásait tekintve, Claus Faerch és Gabriele Kasper 1983-as műve (*Plans and Strategies in Foreign Language Communication*). E műre a későbbiekben még visszatérünk.

A témával foglalkozó szakirodalomban kétfajta megnevezés él ugyanazon jelenség kapcsán, éppen ezért szükségesnek tartjuk a fogalomhasználat tisztázását,

mielőtt továbbléphetnénk. A kommunikációs stratégia (communication strategy) vagy elkerülési stratégia (evasion strategy) fogalmát a különböző kutatók a legváltozatosabb módokon határozták meg, ami megnehezíti, ugyanakkor egyáltalán nem lehetetleníti el egy közel egységes meghatározás kidolgozását. Az ehhez a célhoz vezető úton az első lépésként a különféle kutatók által alkotott definíciókat gyűjtöttük össze, majd a szükséges összevetéseket követően lefektettünk néhány alapelvet, amely közösnek mutatkozik a vizsgált kutatásokban.

A következőekben a kommunikációs vagy elkerülési stratégiák néhány lehetséges meghatározását mutatjuk be.

- Faerch és Kasper (1983): „egy félig tudatos terv, amely egy meghatározott kommunikációs cél megvalósítására irányul”.
- Kasper (1983): „a kommunikációs stratégiák az idegen nyelvet tanulóknak jelentkeznek akkor, amikor kommunikációs kihívásokkal szembesülnek”.
- Ataollah Maleki (2007): „a beszélő azon kísérlete, amely arra irányul, hogy kitöltse a felmerült űrt a fennálló kommunikációs helyzet és a rendelkezésre álló nyelvi eszköztár között”.
- Zoliswa Olga Mali (2007): „a kommunikációs stratégia kivitelezése kezdődhet kognitív módon és megnyilvánulhat interakcióban”.
- Elaine Tarone (1980): „két beszélő azon próbálkozása, amellyel a hiányzó jelentésbeli struktúrát kölcsönösen megkísérlik áthidalni”. „A jelentésbeli struktúrák magukba foglalják mind a nyelvészeti, mind a társadalmi közvetítő szerepet.” (A fordítások a szerző munkái.)

Mint látható, a fenti meghatározások mindegyike egyetért abban, hogy ez a jelenség valamilyen kommunikációs helyzetben nyilvánul meg, és általában akkor, ha kihívásokkal szembesülnek a beszélők az általuk közvetítendő, mások felé irányuló megfogalmazásaikkal kapcsolatban. Mi több, részben kognitív, félig tudatos tervnek, részben ösztönös, a korábbi (esetleg anyanyelvi) társalgások során elsajátított módszernek foghatók fel ezek a megoldási kísérletek. Ez abból adódik, hogy általában az idegen nyelvet tanulók, de a nyelvet anyanyelvként használók sem tudatosan használják ezeket az eszközöket. Ennek egyértelmű bizonyítéka az a jelenség, amikor megkérdezzük egy beszélgetés után a partnerünket, hogy mit csinált akkor, amikor úgy érezte, hogy nem tudja kifejezni magát. Talán egy-két stratégiát meg tud említeni saját szavaival, de ez közel sem biztos.

A két kritérium, amelyet a kommunikációs stratégiák vizsgálata, valamint használata a fentiek kapcsán felvet, a következő: a problémaorientáltság és a tudatosság kérdése (Poullisse, 1994). Amíg az első elég kézzelfogható formában jelentkezik, hiszen valamilyen kommunikációs kihívást (ezt a kihívást nevezi az angol szakirodalom *information gap*nek, vagyis információs hiánynak, űrnek) kell a résztvevőknek megoldaniuk, addig az utóbbi vizsgálata már kevésbé könnyen elvégezhető műveletnek bizonyul.

Összességében tehát elmondható, hogy a kommunikációs stratégiák olyan félig tudatos eljárások, amelyek két vagy több beszélő beszélgetése során, különböző módokon segítik feloldani közöttük az információ hiányát, és amelyeknél fontos a problémacentrikus megközelítés mellett a tudatosság is, noha ez utóbbi nehezen érhető tetten a (még) nem tudatosult eljárások használata során.

A STRATÉGIÁK FAJTÁI ÉS KATEGORIZÁLÁSUK

Az előzőekben bemutatott definíciók is jól példázzák, hogy milyen változatosan határozható meg a kommunikációs vagy elkerülési stratégiák fogalma, illetve azok paraméterei. Ezzel szemben a stratégiák fajtáit illetően már nagyobb egyetértés uralkodik a kutatások által feltárt eredmények között. Ennek tudható be, hogy általában lehetőségünk van olyan eljárásokról beszélni, amelyek a magját képezik az egyes szerzők stratégiai taxonómiáinak, függetlenül a tanulmány írójától. Éppen ezért a következő részben illusztrálni fogjuk ezeket a kommunikációt segítő eszközöket, bemutatva a kutatási terület kapcsán a leggyakrabban hivatkozott szerzők taxonómiáit (például: Eszenyi, 2001; Grace, 2013).

A KOMMUNIKÁCIÓS STRATÉGIÁK NÉHÁNY OSZTÁLYOZÁSA

Az elkerülési stratégiák legelső rendszerét Faerch és Kasper dolgozta ki 1983-ban, noha nem az övék a legkorábbi ilyen témájú írás. Váradi Tamás először 1973-ban (Váradi, 1973), majd 1983-ban ismertette a témával kapcsolatos rendszerét (Váradi, 1983): tanulmányaiban különválasztotta egymástól a jelentés csökkentését (meaning reduction) és a jelentés felcserélését célzó (meaning replacement) stratégiákat, továbbá a szándékolt (intentional) és a kiterjesztett (extensional) csökkentő stratégiákat. Váradi az olyan eljárások használatát szorgalmazta, mint az általánosítás, megközelítés, körbeírás, illetve egyéb, a parafrázis kategóriájába tartozó stratégiákat.

Váradi 1973-as megközelítése nyomán Elaine Tarone tovább finomította kutatótársa rendszerét (Tarone, 1977), és kilenc stratégiát nevezett meg: téma elkerülése, üzenet elvetése (elkerülési stratégiák); megközelítés, szóalkotás, körbeírás (körülíró stratégiák); szó szerinti fordítás, nyelvi kódváltás (tudatos/szándékos váltás); segítségkérés; mímelés.

Tarone-nal szemben Tahereh Paribakht nagyjából húsz stratégiát sorol fel (Paribakht, 1985), amelyeket a nyelvészeti, a kontextuális, szöveggörnyezeti, a fogalmi megközelítés és a mímelés jelenléte alapján osztályozott.

A hollandiai Nijmegen Egyetem kutatója, Nanda Poulisse modellje fogalmi és nyelvészeti stratégiákat különít el egymástól, miközben bevezeti a behelyettesítés (substitution), a kiegészítő behelyettesítés (substitution plus), illetve az újraértelmezés (reconceptualization) fogalmát (Poulisse, 1993).

Az új évezredben ismét átalakult a korábban kidolgozott taxonómiák világa: 2003-ban a birminghami egyetem professzora, Jeanette Littlemore publikált az elkerülési stratégiákkal kapcsolatban (Littlemore, 2003). Cikkében Poulisse modellje alapján nyolcvankét francia nyelvű angol nyelvtanulót vizsgált nyelvészeti perspektívából közelítve a kapott eredményekhez. Ennek eredményeképpen Poulisse három korábbi stratégiáját tizenkettőre bővítette ki.

A KOMMUNIKÁCIÓS STRATÉGIÁK EGY ÁLTALÁNOS TAXONÓMIÁJA

Mint azt már korábban említettük – részben az igen nagyszámú elemszám miatt, részben a kutatók által használt definíciók és megközelítések miatt – szinte lehetetlen pontosan meghatározni, hogy összesen hány kommunikációs vagy elkerülési stratégia létezik. Éppen ezért az alábbiakban igyekszünk egy általános rendszert felállítani. A lista elsősorban Tarone (1980), illetve Maleki (2010) idevonatkozó kutatásain, tanulmányain, valamint az általuk külön-külön létrehozott taxonómiákon alapszik.

I. Parafrázis (paraphrase)

- **megközelítés** (approximation): a célnyelvi kifejezések használatának leegyszerűsített változata, amely során a hasonló jelentésbeli vonásokra támaszkodva fejezi ki a kívánt tárgyat, személyt, például „cső” „vízvezeték” helyett, vagy „nagy kő” „szikla” helyett;
- **szóalkotás** (word coinage): a tanuló az addig megtanult szavakból létrehoz egy új szót, kifejezést, hogy kifejezze önmagát, például „levegőlabda” „léggömb” helyett vagy „álló bicikli” „szobakerékpár” helyett;
- **körbeírás** (circumlocution): a pontos megnevezés helyett a cselekvés vagy jelenség ismérveit emeli ki, például „Szív valamit. Nem tudom, hogy pontosan minek hívják. Valami perzsa dolog lehet és, ööö, Törökországban sokszor használjuk.”

II. Transzfer (transfer)

- **szó szerinti fordítás** (literal translation): a tanuló szóról szóra fordít az anyanyelvéről, például „Just because.” (Csak./Mert csak.) a „No reason.” helyett;
- **nyelv váltás** (language switch): a beszélő az anyanyelvében használatos kifejezést használja, ha elakad vagy elbizonytalanodik, és nem akar bajlódni a fordítással, például Wasser→water (*víz*) helyett.

III. Segítségkérés (appeal for assistance): a tanuló külső segítséget kér a pontos megfogalmazáshoz vagy megnevezéshez, például „Ez micsoda?” „Ezt hogy mondják ...-ul?”.

IV. Mímélés (mime): nem-verbális kifejezőeszközök használata a kifejezés során, például összecsapja a tenyerét, hogy kifejezze a „tapsol” vagy „tapsolás” szavakat.

IV. Elkerülés (avoidance):

- **téma elkerülése** (topic avoidance): a tanuló nem tér ki az olyan témákra, amelyekhez nem áll rendelkezésére a kellő szókincs;
- **üzenet elvetése** (message abandonment): a tanuló elkezd beszélni egy adott témáról, majd miután nem képes magát kifejezni az adott nyelven, megáll a beszéd közepén (Tarone, 1980 alapján; idézi Maleki, 2010).

Mint azt korábban hangsúlyoztuk, a fenti lista közel sem teljes, ám első ránézésre is jól szemlélteti, hogy milyen színes az elkerülési stratégiák palettája. Ez ezért fontos, mert az idegennyelv-használat során – mint azt már korábban hangsúlyoztuk – mind az anyanyelvűek, mind a nem anyanyelvűek szembesülnek olyan helyzetekkel, amelyek megkívánják az ilyen módszerek használatát annak érdekében, hogy a beszélgetés menete ne akadjon el.

A következő pontban kitérünk a kommunikációs stratégiák iskolai környezetben történő használatára, mivel ha a nyelvtanuló diákokat minél többféle stratégiával ismertetjük meg az idegennyelv-órák keretein belül, annál nagyobb eséllyel lesznek képesek hatékonyabb szóbeli kommunikációt folytatni idegen ajkúakkal.

A KOMMUNIKÁCIÓS STRATÉGIÁK TANÍTHATÓSÁGÁRÓL

A kommunikációs stratégiákkal kapcsolatban joggal tehető fel a kérdés: érdekes-e velük foglalkozni az oktatási időkereteken belül? Erre a kérdésre a későbbiekben adunk választ. Azt a kérdést azonban, hogy vajon taníthatók-e az egyes stratégiák a nyelvtanulók keretein belül, nem kívánjuk vizsgálni, helyette két tanulmányra, illetve egy szakdolgozatra hívnánk fel a figyelmet, amelyek a téma kapcsán íródtak: Dörnyei, 1995; Eszenyi, 2000.

A következőkben ismertetjük azon elméleteket, amelyek a kommunikációs stratégiák taníthatósága mellett tesznek tanúbizonyosságot, ahol kitérünk arra is, hogy az egyes szakemberek mely eljárásokat preferálják az esetleges oktatásfejlesztési folyamat során.

MIÉRT TANÍTSUK A KOMMUNIKÁCIÓS STRATÉGIÁKAT?

Az alábbiakban különböző szakemberek szakmai álláspontját tárjuk fel a kommunikációs stratégiák kapcsán. Ami közös ezekben az állásfoglalásokban a stratégiák irányába érzett pozitív elköteleződés, illetve a stratégiák taníthatóságának az indokoltsága.

Maleki (2007) kutatásában megalapozottnak és rendszeres tanításra érdemesnek találta a kommunikációs stratégiákat, éppen ezért fontosnak tartja azoknak az iskolák tanmenetébe történő bevezetését. Faerch és Kasper (1986) a következő három fajta tevékenységet javasolja az ilyen stratégiák általános gyakorlására:

1. kommunikációs játékok vizuális segédletekkel,
2. kommunikációs játékok vizuális segédletek nélkül, illetve
3. monológok.

Gérard M. Willems (1987) inkább a parafrázis és a közelítés gyakorlására helyezi a hangsúlyt, míg Frank Brooks (1992) a körbeírást és a segítségkérést tartja fontosnak a fenti stratégiák közül. Ann Masters Salomone és Florence Marshal (1997) kiemelik a körülírás szerepét, és annak a fejlesztésében látják a kommunikációs stratégiák jelentőségét.

Indokoltságát tekintve Ghaleb Rabab'ah (2005) három okot különít el egymástól:

1. a stratégiák alkalmazása tanuláshoz vezet, mégpedig az ismeretlen szavak és kifejezések elicitálásán keresztül, melynek legfontosabb eszköze a másik féltől való segítségkérés;
2. lehetővé teszi a párbeszéd (hatékony) folytatását;
3. elősegíti a társalgásbeli kihívások leküzdését, ezáltal elérhetővé válik a beszélők által kitűzött kommunikációs cél.

A fent leírtak alapján érdemes megfontolni annak lehetőségét, hogy valóban integráljuk-e az iskolai keretek között zajló oktatásba a kommunikációs stratégiákat, hiszen láthatóan azok szerepe a beszédhatékonyság növelésében nem elhanyagolható (lásd Dörnyei, 1995; Eszenyi, 2001.) Ugyanakkor nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy a stratégiák tanítása és rendszeres használata a kommunikációban nagyban hozzájárul a kommunikációs folyamat megszakadásának (communication breakdown) elkerüléséhez, emellett pedig jelentősen csökkenthető általa az üzenetelvetés jelenségének gyakorisága (Eszenyi, 2001, 69.).

Természetesen a fenti folyamat sikerességét támogatja az a nagyszámú lexikai elem, azaz a szókincs, amelyet a tanulók az órákon (illetve egyre nagyobb számban és mértékben inkább azokon kívül) sajátítanak el. Segíti őket ezenfelül a rendszeres idegen nyelven történő olvasás is, amelyhez számtalan könnyített olvasmány áll rendelkezésre, főleg az interneten.

A stratégiák oktatását a nyelvórák keretein belül számos más szakember is szorgalmazza, köztük olyanok, mint Tarone (1984), Ellen Bialystok (1990), Dörnyei Zoltán és Sarah Thurrel (1991), Dörnyei (1995), Rebeka L. Oxford (2001), Littlemore (2001). Álláspontjuk szerint, ezeknek a stratégiáknak a tanítása azért kell, hogy kiemelt figyelmet kapjon a nyelvtanároktól, mert:

- egy bármely tanuló által használható eszközt biztosít arra, hogy hatékonyabban kommunikáljanak másokkal idegen nyelven, nemcsak a tanórák során;

- növeli a tanulói autonómiát, mivel fejleszti az ehhez szükséges önismeretet;
- a sikeres kommunikáció idegen nyelvű környezetben egy nem anyanyelvű számára hatalmas sikerélményt jelent, ami további nyelvtanulásra és nyelvgyakorlásra ösztönöz.

A fenti pozitív vélemények ellenére azonban nem kevés szakértő nyilatkozott úgy, hogy a kommunikációs vagy elkerülési stratégiák tanítása valójában teljesen felesleges, egyben indokolatlan. Az alábbiakban az ő kritikai észrevételeiket elemezzük, illetve vizsgáljuk meg állításaik tarthatóságát.

MIÉRT NE TANÍTSUK A KOMMUNIKÁCIÓS STRATÉGIÁKAT?

Mint már említettük, nem minden nyelvész, nyelvpedagógus vagy pszicholingvista osztja azt az álláspontot, hogy érdemes a kommunikációs stratégiákkal foglalkozni. Ezen kritikai visszhangok sorából kiemelkedik a korábban már említett Bialystok (1990) és Eric Kellerman (1991), akik inkább a nyelv tanítását tartják fontosnak, szemben a kommunikációs stratégiákkal. Richard W. Schmidt (1983) álláspontja szerint az ilyen fajta kommunikációs kompetencia kizárólag a nyelvi kompetencia rovására fejlődhet, mivel – elmélete szerint – a két kompetencia nem párhuzamosan fejlődik egymással. Peter Skehan (1998) hangsúlyozza, hogy a gyakorlott nyelvhasználók körében a stratégiák alkalmazása hátráltathatja a nyelvek között fennálló tudás kialakulását, így lehetséges, hogy míg valaki angolul kiválóan tudja alkalmazni az addig megismert és begyakorolt „beszélgetést továbbblendítő trükköket”, addig ugyanez németül már nem menne ilyen sikeresen az illetőnek, noha ez még nem bizonyított. Rod Ellis és Gary Barkhuizen (2005) úgy látják, hogy stratégiák felhasználása nem javít a nyelvi kompetenciák szintjén, és szerepük sem teljesen nyilvánvaló. Végezetül Oxford (2001) hiányosnak tartja az ilyen kutatásokkal foglalkozó írásokat, és ezért további kutatásokat javasol bármifajta kritika megfogalmazása előtt.

A fenti szakirodalmi összehasonlítás és elemzés, valamint személyes tanítási tapasztalataink alapján kijelenthetjük, hogy a szóbeli megnyilvánulás kifejezetten komoly nehézségnek számít mind a magyar, mind a nem magyar idegen nyelv tanulóknak, bár e téren is fellelhetők eltérések. Ebből következően elgondolkodtatónak tartjuk a fenti oktatásméleti elgondolásokat, amelyek több időt szentelnének a kommunikációs stratégiák megismertetésének, tudatosításának, valamint aktív használatának az idegennyelv-oktatásban.

Ha sikerülne a stratégiahasználatot meghonosítani a hazai nyelvtanításban, úgy számíthatnánk egy idegen nyelveken folyékonyabban beszélő, sikerélményekben gazdagabb és önbizalomban megerősödött nyelvtanulói táborra. Ez a tábor a későbbiekben is fenntartaná érdeklődését a nyelvtanulás iránt, amellet, hogy könnyebben boldogulna a verbális kommunikációra és többnyelvűségre épülő globális világában.

ÖSSZEZÉS

A fentiekben igyekeztünk összefoglalni, hogy mik azok a kommunikációs, illetve elkerülési stratégiák, milyen fajtáik ismertek a legtöbb nyelvtanulással, illetve tanítással foglalkozó szakember számára, amelyhez kapcsolódva felállítottunk egy általános taxonómiát. Megvizsgáltuk annak a kérdését, hogy miért lenne különösen fontos nagyobb intenzitással tanítani ezeket az eljárásokat az idegennyelv-órákon. Az elemzett források és tapasztalataink alapján Dörnyei Zoltánnal (Dörnyei, 1995) és Eszenyi Rékával (Eszenyi, 2001) határozott egyetértésben kijelenthetjük, hogy szükségszerű az ilyenfajta módszerek bevezetése a hazai idegennyelv-oktatásba, mert ezen beszédtechnikai megoldások olyan lehetséges eszközöket adnak a modern kor nyelvtanulóinak és nyelvhasználóinak a kezébe, amellyel a későbbiekben könnyebben fenntarthatják az idegen nyelven történő társalgásaikat.

IRODALOM

- Bialystok, E. (1990): *Communication Strategies: A Psychological Analysis of Second-language Use*. Oxford: Blackwell
- Brooks, F. (1992): Can We Talk? *Foreign Language Annals*, 25, 1, 59–71. DOI: 10.1111/j.1944-9720.1992.tb00514.x
- Dörnyei Z. (1995): On the Teachability of Communication Strategies. *TESOL Quarterly*, 29, 1, 55–85. DOI: 10.2307/3587805, https://issuu.com/charlescorn/docs/dorneyi_1995_on_the_teachability_of
- Dörnyei Z. – Thurrell, S. (1991): Strategic Competence and How to Teach It. *ELT Journal*, 45, 1, 16–23. DOI: 10.1093/elt/45.1.16, https://www.researchgate.net/publication/249252569_Strategic_competence_and_how_to_teach_it
- Ellis, R. – Barkhuizen, G. (2005): *Analysing Learner Language*. Oxford: Oxford University Press
- Eszenyi R. (2000): *Teaching Communication Strategies. Kommunikációs stratégiák tanítása*. (szakdolgozat) Budapest: Eötvös Lóránd Tudományegyetem
- Eszenyi R. (2001): Kommunikációs stratégiák a nyelvórán. *Modern nyelvoktatás*, VII, 4, 59–71.
- Faerch, C. – Kasper, G. (1983): Plans and Strategies in Foreign Language Communication. In: Faerch, C. – Kasper, G. (eds.): *Strategies in Interlanguage Communication*. London: Longman, 20–60. <https://archive.org/details/strategiesininte00frch>
- Faerch, C. – Kasper, G. (1986): Strategic Competence in Foreign Language Teaching. In: Kasper, G. (ed.): *Learning, Teaching and Communication in the Foreign Language Classroom*. Aarhus: Aarhus University Press, 179–193.
- Grace, H. C. L. (2013): *Revealing the Effectiveness of Communication Strategies*. ELT Conference, Taichung City, Taiwan, <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED543629.pdf>
- Kasper, G. (1983): Plans and Strategies in Foreign Language Communication. In: Faerch, C. – Kasper, G. (eds.): *Strategies in Interlanguage Communication*. Harlow, England: Longman, 20–60.
- Kellerman, E. (1991): Compensatory Strategies in Second Language Research: A Critique, a Revision, and Some Implications for the Classroom. In: Phillipson, R. – Kellerman, E. – Selinker,

- L. et al. (eds.): *Foreign/Second Language Pedagogy Research. Multilingual Matters*. UK: Clevedon, 142–161.
- Littlemore, J. (2001): An Empirical Study of the Relationship between Cognitive Style and the Use of Communication Strategy. *Applied Linguistics*, 22, 2, 241–265. DOI: 10.1093/applin/22.2.241
- Littlemore, J. (2003). The Communicative Effectiveness of Different Types of Communication Strategy. *System*, 31, 3, 331–347. DOI: 10.1016/S0346-251X(03)00046-0 <https://goo.gl/K1cv2V>
- Lomb K. (2008). *Így tanulok nyelveket. Egy tizenhat nyelvű tolmács feljegyzései*. (Aranytoll kötetek) Szeged: Könyvmolyképző Kiadó
- Maleki, A. (2007): Teachability of Communication Strategies: An Iranian Experience. *System*, 35, 4, 583–594. DOI: 10.1016/j.system.2007.04.001, https://www.researchgate.net/publication/222637424_Teachability_of_communication_strategies_An_Iranian_experience
- Maleki, A. (2010): Techniques to Teach Communication Strategies. *Journal of Language Teaching and Research*, 1/5. 640-646 DOI:10.4304/jltr.1.5.640-646, <http://www.academypublication.com/issues/past/jltr/vol01/05/14.pdf>
- Mali, Z. O. (2007): *Exploring Communication Strategy Use by Learners of isiZulu in Synchronous Computer-mediated Communication (S-CMC)*. Dissertation. Iowa City: The University of Iowa
- Oxford, R. L. (2001): Language Learning Strategies. In: Carter, R. – Nunan, D. (eds.): *Teaching English to Speakers of Other Languages*. Cambridge: Cambridge University Press, 166–172.
- Paribakht, T. (1985): Strategic Competence and Language Proficiency. *Applied Linguistics*, 6, 2, 132–146. DOI: 10.1093/applin/6.2.132
- Poullisse, N. (1993): A Theoretical Account of Lexical Communication Strategies. In: Schreuder, R. – Weltens, B. (eds.): *The Bilingual Lexicon. Studies in Bilingualism*, 6, 157–189. DOI: 10.1075/sibil.6.09pou
- Poullisse, N. (1994): Communication Strategies in a Second Language. In: Asher, R. E. – Simpson, J. M. Y.: *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Vol. 2. Oxford: Pergamon Press, 620–624.
- Rabab’ah, G. (2005): Communication Problems Facing Arab Learners of English. *Journal of Language and Learning*, 3, 1, 194. https://www.researchgate.net/publication/228380118_Communication_problems_facing_Arab_learners_of_English
- Salomone, A. M. – Marshal, F. (1997): How to Avoid Language Breakdown? Circumlocution! *Foreign Language Annals*, 30, 4, 473-482. DOI: 10.1111/j.1944-9720.1997.tb00854.x, https://www.researchgate.net/publication/227949854_How_to_Avoid_Language_Breakdown_Circumlocution
- Schmidt, R. (1983): Interaction, Acculturation and the Acquisition of Communication Competence. In: Wolfson, N. – Judd, E. (eds.): *Sociolinguistics and Second Language Acquisition*. Rowley: Newbury House, 137–174. <https://goo.gl/Bek63V>
- Selinker, L. (1972): Interlanguage. *International Review of Applied Linguistics*, 10: 209–241. DOI: 10.1515/iral.1972.10.1-4.209, <https://goo.gl/hCy2wC>
- Skehan, P. (1998). *A Cognitive Approach to Language Learning*. Oxford: Oxford University Press
- Tarone, E. (1977): Conscious Communication Strategies in Interlanguage: A Progress Report. In: Brown, H. D. – Yorico C. A. – Crymes, R. (eds.): *On TESOL’77*. Washington D.C.: TESOL, 194–203. <https://goo.gl/nbSA9s>
- Tarone, E. (1980): Communication Strategies, Foreigner Talk, and Repair in Interlanguage. *Language Learning*, 30, 2, 417–431. <https://sites.google.com/a/umn.edu/elaine-tarone-website/home/publications>
- Tarone, E. (1984): Teaching Strategic Competence in the Foreign Language Classroom. In: Savignon, S. – Berns, M. (eds.): *Initiatives in Communicative Language Teaching*. Reading: Addison Wesley, 127–136. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED278234.pdf>

- Váradi, T. (1973): *Strategies of Target Language Learner Communication: Message Adjustment*. Paper presented at the 6th Conference of the Rumanian-English Linguistics Project, Timisoara. Published in IRAL, 18, 1980, 59–71.
- Váradi, T. (1983): *Strategies of Target Language Learner Communication: Message Adjustment*. In: Faerch, C. – Kasper, G. (eds.): *Strategies in Interlanguage Communication*. London: Longman, 79–99.
- Willems, G. (1987): *Communication Strategies and Their Significance in Foreign Language Teaching*. *System*, 15, 3, 351–364.